

УДК 745.51

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-2-19>

Максим МАЛИЛЬО,
orcid.org/0000-0002-7761-4620

аспірант

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ, Україна) maksym.malylo@naoma.edu.ua

РОЗВИТОК ДЕРЕВ'ЯНОГО РІЗЬБЛЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ НА ТЛІ ІСТОРИЧНОЇ ЕПОХИ

Метою дослідження було проаналізувати і дослідити історію виникнення та розвиток художньої різьби як культурного здобутку Закарпаття.

Методи дослідження. Ґрунтовне дослідження зумовило необхідність використання трьох методів: історичного – для характеристики розвитку художньої різьби Закарпаття в контексті історичних подій, що впливали на її формування та зміну; типологічного – для визначення характерних рис різьбярства; комплексного методу – для виявлення взаємозв'язків між різними мистецькими явищами, а також для розкриття сакрального, естетичного, символічного сенсів художнього різьблення Закарпаття.

Результати. Закарпатська декоративна різьба на дереві минулих століть відзначається своєрідністю та унікальністю в українському мистецтві. На жаль, цей напрямок залишався малодослідженим до 20–30-х років ХХ століття, коли відбувалась інтеграція Підкарпатської Русі до Чехословаччини. Наукові праці, присвячені художній спадщині Закарпаття, переважно фокусуються на аналізі традицій та досягнень закарпатської школи живопису. Проте обмежувати мистецькі практики лише живописом недоцільно, оскільки художня деревообробка на Закарпатті була представлена значною кількістю талановитих різьбярів.

Висновки. З'ясовано, що характерною рисою різьблення закарпатських майстрів є пошук авторської стилістики, що також є властивим для представників закарпатської школи живопису. Незважаючи на активні процеси модернізації, що стосувалися фактично всіх сфер життя, включаючи культуру та традиції сакральної, декоративної різьби та дерев'яної пластики краю, декоративна різьба у регіоні все ж продовжує розвиватися. Визначено, що дерев'яна різьба стала визначними експонатом декоративно-прикладного мистецтва, зберігаючи у собі багатство традицій та історії Закарпаття.

Ключові слова: Закарпаття, різьбярство, декоративне мистецтво, інтер'єри церков, культура, геополітика.

Maksym MALYLO,
orcid.org/0000-0002-7761-4620

PhD student

National Academy of Fine Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) maksym.malylo@naoma.edu.ua

THE DEVELOPMENT OF WOOD CARVING IN TRANSCARPATHIA AGAINST THE BACKGROUND OF THE HISTORICAL ERA

The purpose of the article is to analyze and investigate the history of the emergence and development of artistic carving as a cultural achievement of Transcarpathia.

Methods. A thorough research necessitated the use of three methods: historical – to characterize the development of artistic carving of Transcarpathia in the context of historical events that influenced its formation and change; typological – to determine the characteristic features of carving; complex method – to identify the relationship between different artistic phenomena, as well as to reveal the sacred, aesthetic, symbolic meanings of artistic carving of Transcarpathia.

Results. Transcarpathian decorative wood carving of the past centuries is characterized by originality and uniqueness in Ukrainian art. Unfortunately, this area remained poorly studied until the 20s and 30s of the twentieth century, when the integration of Subcarpathian Rus into Czechoslovakia took place. Scholarly works devoted to the artistic heritage of Transcarpathia mainly focus on the analysis of the traditions and achievements of the Transcarpathian school of painting. However, it is inappropriate to limit artistic practices to painting alone, since artistic woodworking in Transcarpathia was represented by a significant number of talented carvers.

Conclusions. It has been found that a characteristic feature of the carvings of Transcarpathian masters is the search for the author's style, which is also characteristic of the representatives of the Transcarpathian school of painting. Despite the active processes of modernization that affected virtually all spheres of life, including the culture and traditions of sacred, decorative carving and wooden plastics of the region, decorative carving in the region still continues to develop.

It is determined that wooden carving has become an outstanding exhibit of decorative and applied art, preserving the richness of the traditions and history of Transcarpathia.

Key words: *Transcarpathia, carving, decorative art, church interiors, culture, geopolitics.*

Постановка проблеми. Сьогодні актуальною лишається не тільки проблема збереження дерев'яної різьби, а й церковної архітектури в цілому. Протягом багатьох років ні храмами, ні елементами внутрішнього оздоблення ніхто не опікувався, тому багато із них потребують великих фінансових та реставраційних внесків, котрі держава не завжди пропонує.

Проблема бюрократії також є нагальною, оформлення необхідної документації також зумовлює труднощі, при тому, що більшість пам'яток закарпатського дерев'яного різьблення залишилися у малонаселених пунктах краю. Тому метою статті є привернення уваги до національної та культурної спадщини краю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Церковне різьбярство Закарпаття залишається однією із найбільш малодосліджених пам'яток у вітчизняній науці.

Найбільший внесок у дослідження цього напрямку зробив М. Приймич у своїх ранніх працях, а потім видав Декоративне різьблення у сакральному мистецтві Закарпаття XVIII–XIX ст., у якій комплексно систематизував свої дослідження протягом багатьох років. На момент написання статті є також публікації та дослідження на тему художньої різьби Закарпаття у таких авторів:

Ходанич М.П. Художньо-стильові особливості портрета в закарпатській дерев'яній пластичі II половини XX ст. – початку XXI.

Також опрацював роботу авторства М. П. Ходанича «Художня пластика Закарпаття».

З цих джерел вдалось скласти повноцінне враження, історіографію та розвиток Закарпатського різьбярства.

Мета статті – проаналізувати і дослідити історію виникнення та розвиток художньої різьби як культурного здобутку Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Художнє різьблення Закарпаття активно розвивалося саме в зв'язку із геополітичним розташуванням краю та обширними природними ресурсами деревини. Різьбою по дереву славилися ще слов'яни в XI ст., хоча підвалини розвитку різьблення по дереву виникли набагато раніше, не дивлячись на відсутність пам'яток цього періоду.

Появу слов'ян на території Закарпаття близько V–VI ст., широко висвітлює у своїх наукових працях Федір Потушняк – закарпатський археолог, славіст, спираючись на велику кількість поховань

характерних для давніх слов'ян – ритуальне спалення небіжчиків (Алексеева, 2018).

Наступний етап розвитку художньої деревообробки на Закарпатті отримало з подальшим становленням і поширенням християнства в краї. Дерев'яна різьба стала невід'ємною частиною оформлення екстер'єру та інтер'єрів церков, і безперечно була тісно пов'язана із розвитком сакрального мистецтва, а разом з ним і з духовно-релігійним та художнім життям краю.

Геополітичним розташування території сучасного Закарпаття, котре фактично з X ст. перебувало під владою спочатку – угорців (приблизно з XI ст. та завершуючи XIII ст. Закарпаття поступово увійшло до новоутвореної держави – Угорське королівство).

Розташування на кордоні розселення різних народів: українців русинів, німців, угорців, ромів, тощо, обумовило формування полікультурності краю, котре характеризується сталим обміном культурного досвіду у всіх сферах життя: господарюванні, ремеслах, літературі, а разом із цим відкритість до сприйняття нових напрямів мистецьких віянь Європи: готики, бароко, рококо тощо.

Із 1699–1867 рр. Закарпаття входило до складу Австрійської імперії, а згодом – дуалістичної Австро-Угорської імперії (1867–1918 рр.). Культурно-мистецькі процеси імперії розвивалися нерівномірно, у столичних Відні та Будапешті кипіли осередки творчого життя: влаштовувались художні вернісажі, будувалися палаци із залученням кращих майстрів, на протидію провінції, де культурно-творче життя ледь жевріло, що характерно для всіх імперій. До переліку таких провінцій і належала територія сучасного Закарпаття. Та і загальна характеристика політико-соціального стану краю свідчить про те, що закарпатці у складі Австро-Угорської імперії залишалися підневільним селянським народом без власних інституцій, за винятком греко-католицької церкви, та політичного голосу. Позитивні соціально-економічні зміни на Закарпатті у період правління Марії Терезії (1740–1780 рр.) та Йосипа II (1780–1790 рр.) характеризувалися коротким підйомом краю: скасування панщини, свобода і рівність віросповідання та розвиток освіти безперечно покращили становище населення Закарпаття. Однак наступні австро-угорські цісарі не були зацікавлені у продовженні реформ у дусі освіченого абсолютизму, і в принципі будь-якого розвитку чи поліпшення

політично-економічного життя провінцій. Територія Закарпаття так і залишилася аграрно-сировинним додатком Австро-Угорської імперії де-факто до самого розпаду імперії у 1918 р. у період Першої Світової війни (1914–1918 рр.) (Басараб & Токар, 2018).

Після завершення Першої Світової війни, територія Закарпаття за умовами Сен-Жерменського договору (1919 р.) юридично увійшла до складу Чехословаччини. У міжвоєнний період (1919–1939 рр.) культурне становище краю значно поліпшується. У 1924 році, за підтримки чехословацького уряду та культурних діячів Закарпаття, у Празі відбулася виставка «Життя та мистецтво Підкарпатської Русі», аналогічна виставка проводилася у м. Брно у 1930 році, де широко було представлено твори різьблення по дереву (Ландовський, 2018).

Згодом чеська адміністрація краю відкриває ряд навчальних закладів, зокрема Ясінянську деревообробну та Ужгородську ремісничі школи, де викладали дерев'яне різьблення. Основною метою цих шкіл було підготувати ремісників для виготовлення столярних виробів, меблів, навчання умінню декорувати сухою різьбою, пластичними рослинними орнаментами. Серед випускників Ясінянської школи відомі різьбляри В. Свида, І. Гарапко, Ф. Бабинець, В. Асталощ, Ф. Тулайдан. Вироби різьбярства продавалися у спеціалізованих магазинах народних ремесел в Ужгороді та Празі (Нариси історії Закарпаття, 1995).

Однак, в умовах економічного занепаду краю та безробіття лєвова частка випускників не мала можливості повноцінно розкрити та реалізувати свій талант.

Створення власного автономного уряду на чолі з А. Волошиним у 1939 році та подальший наступ угорських окупаційних сил на територію Закарпаття, а згодом і початок Другої Світової війни (1939–1945 рр.) принесли хаос війни, репресії зі сторони окупаційної угорської влади, геноцид євреїв та загибель понад ста тисяч закарпатців як на фронті, так і під час захисту рідного краю.

Прихід радянської влади та юридичне приєднання Закарпаття (28 жовтня, 1945 р.) ознаменував початок нових перетворень, котрі торкнулися всіх сфер життя краю: суспільно-політичної, економічної, релігійно-духовної тощо. Популістські гасла радянських агітаторів набули широкої популярності серед мас: змученого тяжким життям, національних, релігійних та економічних утисків зі сторони «попередньої» влади (Нариси історії Закарпаття, 1995). Однак, не дивлячись на офіційну пропаганду радянської влади у дусі:

«Земля – селянам! Фабрики – робітникам!» (Мондич & Біла, 2001). Реальність же виявилася абсолютно іншою: масові пошуки зрадників сталінського режиму, українських буржуазних націоналістів, ворогів народу; репресії щодо етнічних румунів, німців, євреїв та остарбайтерів, що повернулися додому після деокупації. Найбільш влучною характеристикою дій радянської влади на території Закарпаття у цей період надає Федір Пігідо-Правобережний, історик та культурний діяч української діаспори в Німеччині у своїй праці «Зі спогадів та роздумів очевидця»: – під охороною НКВД-істів, – які вивозили «визволених» від капіталістичного ярма, та разом уже і від зайвого особистого майна, вчителів, священників і селян – у далекі табори Колими, Мурманська та інші здравниці-курорти соціалістичної батьківщини трудящих (Михайлюк, 2003).

Поступово піддається критиці творча діяльність фактично всіх художніх, письменницьких установ, організацій та об'єднань, а у 1949 році радянська сталінська влада забороняє на Закарпатті греко-католицьку церкву – опору духовності, національної самосвідомості та культури краю, разом із розповсюдженням релігійної заборони, під табу опиняється і все сакральне мистецтво краю, у тому числі і церковне різьбярство (Закарпатська правда, 1949). Таким чином споконовічна традиція сакрального дерев'яного різьбярства та весь доробок було фактично втрачено за чотири десятиліття радянської влади.

Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження. Закарпатське різьбярство – невід'ємна частина культурного коду Срібної землі, у традиціях деревообробки втілено багатовіковий досвід естетичного сприйняття світу, звернений у майбутнє. Традиції закарпатської різьби зберігають у собі глибокі художні надбання, що відображають самотність культури Закарпаття у його багатонаціональному синтезі різноманітних культурних народів та етносів. Вважаю, що цій праці я досяг поставленої мети.

Характерною особливістю закарпатських майстрів різьблення являється пошук авторської стилістики, що також є властивим для представників закарпатської школи живопису (Голубець, 2012). На мою думку, в силу історичного процесу постійне перебування у полікультурному середовищі стало поштовхом до початку відкритого діалогу культур, без втрати власної ідентичності.

Адже, народні художні промисли у сучасному культурному просторі – це митці, народні майстри, котрі передають спадкоємну культуру для молодого покоління, унікальні технології та тех-

ніки, художньо-стилістичні системи, мотиви і сюжети народного мистецтва.

Поєднання традицій, стильових особливостей і творчої імпровізації відображає всю суть багатовікової традиції формування центру дерев'яної різьби на Закарпатті. Незважаючи на активні процеси модернізації, що стосувалися фактично

всіх сфер життя, включаючи культуру та традиції сакральної, декоративної різьби та дерев'яної пластики краю, декоративна різьба у регіоні все ж продовжує розвиватися. Матеріали дослідження можуть бути використані для формування лекційного матеріалу в навчальних курсах історії декоративно-ужиткового мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева С. Концепція підготовки майбутніх дизайнерів до розвитку професійної кар'єри. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр. Київ. 2018. Вип. 17. С. 177–181.
2. Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Закарпаття, 1995.
3. Ландовський Е. Ужгород на зламі епох. – Ужгород: Карпати, 2008. 19.
4. Басараб М., Токар М. Закарпаття: нариси боротьби за українську державність. – Ужгород: Карпати, 2018.
5. Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918–1945)/ І.М.Гранчак та ін. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 663 с. 4.
6. І. Мондич, Е. Біла Енциклопедія Підкарпатської Русі. – Ужгород: Видавництво В. Падеяка, 2001.
7. Приймич М. В. Декоративне різьблення в сакральному мистецтві Закарпаття XVIII–XIX ст. – Рукопис.
8. Михайло Михайлюк. Молитва душі / Упоряд. Л. Михайлюк, статті І. Небесник, О. Голубець, І. Голод, П. Бідзіля, А. Ковач. – Мукачево: Карпатська вежа, 2003.
9. Розгромити охвістя космополітів на Закарпатті. Закарпатська правда. – 1949. – 23 березня. – С. 2.
10. Голубець О. Мистецтво ХХ століття: український шлях. Львів: Колір ПРО, 2012.

REFERENCES

1. Aliksieieva S. (2018) Kontseptsiia pidhotovky maibutnix dyzaineriv do rozvytku profesiinoi kariery. [The concept of training future designers for professional career development] Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika: zb. nauk. pr. Kyiv. 2018. 17. 177–181. [in Ukrainian]
2. Narysy istorii Zakarpattia. [Essays on the history of Transcarpathia] (1995). Uzhhorod: Zakarpattia. [in Ukrainian]
3. Landovskiy E. (2008) Uzhhorod na zlami epokh. [Uzhhorod at the turn of the century] Uzhhorod: Karpaty, 19. [in Ukrainian]
4. Basarab M., Tokar M. (2018) Zakarpattia: narysy borotby za ukrainsku derzhavnist. [Transcarpathia: Essays on the Struggle for Ukrainian Statehood] Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian]
5. Narysy istorii Zakarpattia. [Essays on the history of Transcarpathia] (1918–1945)/ I.M.Hranchak ta in. (1995) Uzhhorod: Zakarpattia, 663 4. [in Ukrainian]
6. I. Mondych, E.Bila (2001) Entsyklopediia Pidkarpatskoi Rusi. [Encyclopedia of Subcarpathian Rus'] Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka. [in Ukrainian]
7. Pryimych M. V. Dekoratyvne rizblennia v sakralnomu mystetstvi Zakarpattia XVIII–XIX st. [Decorative carving in the sacred art of Transcarpathia in the eighteenth and nineteenth centuries] Rukopys. [in Ukrainian]
8. Mykhailo Mykhailiuk. (2003) Molytva dushi [Prayer of the soul] Uporiad. L. Mykhailiuk, statii I. Nebesnyk, O. Holubets, I. Holod, P. Bidzilia, A. Kovach. Mukachevo: Karpatska vezha. [in Ukrainian]
9. Rozghromyty okhivistia kosmopolitiv na Zakarpatti (1949) [To defeat the tails of cosmopolitans in Transcarpathia] Zakarpatska pravda. 2. [in Ukrainian]
10. Holubets O. (2012) Mystetstvo KhKh stolittia: ukrainskyi shliakh [Twentieth Century Art: The Ukrainian Way]. Lviv: Kolir PRO. [in Ukrainian]